

УДК 821.161.2.09 Капніст

ЗНАКОВІ ПОДІЇ ЖИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ТВОРЧІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В. КАПНІСТА

Казанжи О.В., к. філол. н., викладач

*Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
вул. Никольська, 24, м. Миколаїв, Україна*

kazanzhy_a@mail.ru

Стаття присвячена аналізу історичних поезій В. Капніста. Особлива увага приділяється “Оде на рабство”, “Оде на истребление в России звания раба”, а також поемі “Видения плачущего над Москвою россиянина”. У цих поетичних творах доволі оригінально інтерпретуються запровадження кріпацтва в Україні та події війни з Наполеоном, що робить наше дослідження актуальним в історичному й художньо-літературному планах.

Ключові слова: історія, образ, поезія, ода, поема.

ЗНАКОВЫЕ СОБЫТИЯ ЖИЗНИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ТВОРЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ В. КАПНИСТА

Казанжи А.В.

*Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского
ул. Никольская, 24, г. Николаев, Украина*

Статья посвящена анализу исторических поэзий В. Капниста. Особенное внимание уделено “Оде на рабство”, “Оде на истребление в России звания раба”, а также поэме “Видения плачущего над Москвою россиянина”. В этих поэтических произведениях достаточно оригинально интерпретируются введение крепостничества в Украине и события войны с Наполеоном, что делает данное исследование актуальным в историческом и художественно-литературном планах.

Ключевые слова: история, образ, поэзия, ода, поэма.

SIGNIFICANT EVENTS OF RUSSIAN EMPIRE LIFE IN THE CREATIVE INTERPRETATION OF V. KAPNIST

Kazanzhi O.V.

*Mykolaiv National University of V.O. Suchomlinskij
Nicol's'ka str., 24, Mykolaiv, Ukraine*

The article is devoted to the analysis of historical poems of V. Kapnist, Russian-language Ukrainian poet, dramatist, translator, publicist and national social and political figure. One of the most original and vivid representatives of national Enlightenment as well. Special attention is given to “The ode to slavery”, “The ode to the destruction of slave statues in Russia”, and to the poem “Visions of the crying over Russian Moscow”. These works have a weighty significance for understanding of real historical and political situation in Russian Empire and Ukraine, which was subject to it.

So, “Ode to slavery” is a protest against abolition of Ukraine state autonomy by the Russian government. V. Kapnist concerns himself not only with the fate of serf peasants, but the tragic fate of all the Ukrainian people, ranking himself among them. “Ode to slavery” ends with the unconcealed appeal to give freedom to Ukraine.

V. Kapnist returns to the problem of serfdom in “The ode to the destruction of slave statues in Russia”. Following the traditions of baroque era encomiasts, posing desired for real, he hints the empress at the necessity to change the authoritarian policy into democratic one.

The only poem “Visions of the crying over Russian Moscow” take a special place in the in V. Kapnist’s creative work. Written under the impression of burning Moscow, it has historical and literal background. Hesitating in the superior force of the invaders, V. Kapnist sees the reason of the future city ruin in the inhuman and amoral policy of royal authority and its apologists. The artist also raises the problem of the Russian solid Europeanization problem under the patronage of Peter, I and further thoughtless usage of its consequences.

So, important historical events of Ukraine and Russian empire life in V. Kapnist artistic interpretation are revealed in the new light that gives the opportunity to realize causal and conclusive ties between them deeper. Having a historical value, the writer’s poetical inheritance is also artistic complete and original and takes a worthy place among Ukrainian and Russian literal works of historical themes.

Keywords: history, image, poetry, ode, poem.

Історія в усі часи була й залишається предметом глибокого інтересу в письменницьких колах. Вона є джерелом тем та ідей для художньої літератури. Крім того, жодний митець у своїх творах не може залишатися осторонь життя суспільства, народу, до якого він належить. Реакція письменників на історичні події дає можливість проаналізувати минуле, реально оцінити його з позиції сучасників.

Українська література формувалася в умовах імперської залежності, що вплинуло на мову творів значної частини письменників. Саме це сьогодні робить дискусійним питання дотичності окремих поетів та прозаїків до вітчизняної літератури. Зокрема це стосується творчості І. Богдановича, О. Палицина, В. Наріжного, М. Гоголя, Р. Гонорського, Я. Нахімова, В. Масловича, Є. Філомафітського і В. Капніста – російськомовного українського поета, драматурга, перекладача, публіциста, а також національного громадсько-політичного діяча, одного з найбільш самобутніх й колоритних представників національного Просвітництва. Саме його поезії історичної тематики заслуговують на особливу увагу, оскільки в них відображені знакові події життя Російської імперії, які суттєво вплинули на долю українського народу. Це, пердусім, – запровадження кріпацтва й війна з Наполеоном, участь у якій брали українці.

Історіософію творчості В. Капніста частково досліджували як російські, так і українські літературознавці: Д. Бабкін, П. Берков, Д. Благий, Т. Громова, Г. Єрмакова-Бітнер, Б. Коплан, О. Мацай, І. Серман, В. Шевчук. Проте питання ґрунтового аналізу досить вагомій історико-літературній спадщині поета дотепер залишалося відкритим. Отже, у нашому дослідженні розкриваємо проблему інтерпретації знакових для Російської імперії та України історичних подій у поетичному доробку В. Капніста.

Варто зазначити, що поет брав активну участь у соціально-політичному житті країни, що, звичайно, не могло не відбитися на творчості. Так, його національно-визвольна місія до Пруссії викликала глибоку цікавість і суперечки серед багатьох істориків (С. Єфремов, О. Оглоблин, П. Голубенко, І. Огієнко, Г. Закке тощо). Звернення по допомогу за кордон було зумовлене підготовкою повстання, яке вимагало власної військової сили. Отже, на початку 1788 року В. Капніст подає Катерині II проект відновлення козацького війська в Україні, що мало складатися з добровольців під командуванням власної старшини і не пов'язане з російською армією. Нищівна критика і неприйняття проекту спричинили звернення українських політичних кіл до міжнародних чинників, зокрема до потенційного основного ворога Росії – Пруссії. Так, у квітні 1791 року В. Капніст зустрівся з першим міністром країни графом Герцбергом і в конфіденційній розмові заявив, що він вповноважений своїми земляками, доведеними до відчаю тиранією російського уряду, які хотіли б знати, чи можуть у разі війни Пруссії з Росією розраховувати на протекцію прусського короля, якщо спробують скинути російське ярмо [6, с. 91]. Проте прусський уряд відмовив у протекції через власні політичні інтереси.

Отже, поет зробив рішучий крок у розробці національно-визвольної ідеї. Серед його урочистих од варто виділити “Оду на рабство”, що стала реакцією на набуття чинності наказу про закріпачення селян. Проте для В. Капніста це було не просто закріпачення, а скасування державної автономії України, як справедливо зауважує О. Оглоблин [6]. На такі думки наводять уже перші рядки поезії: “Отчизны моя / любезной Порабощенье воспою» [4, с. 87].

Ще одна художня деталь, яка вказує на причини написання вірша, зустрічається у п'ятій строфі оди, де розповідається про те, що не тільки селянство страждає від закріпачення, але й уся Україна, її “села, грады” під ярмом Російської імперії. Так, “Ода на рабство” – сміливий і відвертий закид монархові з приводу його авторитарної політики саме

в Україні, на що вказує третій рядок строфи: “А вы, цари! На то ль зиждитель / Своей подобну власть вам дал, / Чтобы во областях подвластных / Из счастливых людей несчастных / И зло из общих благ творить? (підкреслено нами. – О.К.)» [4, с. 89].

“Ода на рабство” завершується неприхованим закликком надати волю Україні, “драгой отчизне” поета. Він справді вірить, що на його батьківщині “счастьем вольность процветет” [4, с. 90-91].

Щирий протест проти кріпацтва, виражений в оді, ставить її на один щабель з найвидатнішими національно-визвольними творами української літератури.

До проблеми кріпацтва В.Капніст повертається і в “Оде на истребление в России звания раба”, що стала відповіддю на формальний наказ Катерини II від 15 лютого 1786 року про заміну назви раба на вірнопідданого. Розуміючи лицемірство документу, В. Капніст оспівав в оді “божественную длань” богоцариці та “священный лик Екатерины” не із сервілістичних міркувань. Наслідуючи традиції панегіристів доби Бароко, видаючи бажане за дійсне, він натякає імператриці на необхідність змінити авторитарну політику на демократичну [3, с. 18]. За бароковою традицією, такий вірш назвали б “антипанегіриком”, або пасквілем. Так, прославляння Катерини II звучить дуже неприродно, навіть сатирично, якщо зіставити його з імперською дійсністю: “А ты, которая свободу, / Как животворный свет, даришь / Знай, что российскому народу / Ты вечну цепь принять велишь: / Мы прежде власти покорялись, / В плену днесь кротости остались / И стали пленнее стократ: / Твои щедроты бесконечны, / Сии сердец оковы вечны, / И дух свободы покорят» [4, с. 102-103].

Подібна делікатна настанова імператриці, до якої часто вдавалися поети XVIII століття (й В. Капніст не став винятком), викликала негативну реакцію Катерини II, що вилилася в однозначну відповідь: “Вы де хотите <уничтожения рабства> на деле. Зась! Довольно и слова” [1, с. 27].

Осібне місце у творчості В. Капніста посідає єдина поема. 1812 року розпочалася війна Росії з Наполеоном. Разом з народом на захист Батьківщини піднялися патріотично налаштовані письменники. В. Капніст, глибоко занепокоєний подальшою долею своєї Вітчизни, повністю віддався громадській діяльності, приділивши багато уваги організації народного ополчення. До того ж він сам вступив до діючої армії, разом з нею перейшов російсько-прусський кордон і дійшов до Йоганнесбурга. Стан здоров'я змусив письменника повернутися до Обухівки, але він не залишився осторонь від військових дій, листувався з приятелями, особливо з Г. Державіним, який повідомляв поета про події на фронтах. Небайдуже ставлення В. Капніста до російсько-французької війни 1812 року вилилося в нарис “Перечень письма из Москвы”, де зображується картина відбудови Москви, спаленої та зруйнованої французами [5], й романтичну поему “Видения плачущего над Москвою россиянина”.

Написана під враженням від спалення Москви, вона має історико-літературну основу. Як зауважує Т. Громова, поет використав у творі сюжет барокового ляменту “Плач о пленении и конечном разорении Московского государства” [2]. Поему неоднозначно сприйняли друзі поета. О. Оленін та інші розкритикували її як недозволену сатиру і хулу на Бога. Г. Державін був захоплений. Він писав у листі до свого приятеля: “Я с моей стороны нахожу, что сочинение сие гораздо пыльчее и сильнее многих прежних ваших; картина, Гермогена изображающая, жива и величественна; упреки за беззакония справедливы, и обетование милосердия, когда исправимся, утешительны, а за правду, кажется, по моему мнению, сердиться не за что” [5, с. 79]. Маючи сумніви у переважаючій силі загарбників, В. Капніст причину загибелі могутнього міста вбачає в антигуманній

та аморальній політиці царської влади та її апологетів.

Прозріння ліричного героя-патріота відбувається уві сні. Як сон з'являється московський патріарх Гермоген, що в поемі виступає в образі пророка, який і викриває справжню сутність та причини жаклих подій. Тема пророка посідала значне місце в художній системі українського та російського романтизму. Гермоген у В. Капніста – символ народної свідомості, його совість, духовність, віра. Автор поеми в уста пророка вкладає особисте бачення проблеми. За його інтерпретацією, Росію, власне її столицю, спіткало Боже покарання за те, що вона стала вмістилищем найважчих людських вад – жадоби, прагнення до безмежних влади, розкоші й наживи, байдужості до чужого горя, ганебного ставлення до найсвятішого – віри, що вилилося в перетворення храмів на “сходьбища кощунств”: “Молитвы, праздник, пост – теперь уж все химеры, / И с внешности начав, зерно иссякло веры” [4, с. 193].

У поемі чітко окреслене справжнє призначення можновладців на землі, яке значно контрастує з дійсністю. Так, Гермоген викриває представників імперської влади, які в гонитві за славою і багатством у своїх палатах забули про Бога, “Который с тем ему вручил талант серебром, / Чтобы, доля его, умножил мзду – добром. / Но он на роскошь лишь менял дары богаты. / И в пепле падшие их погребли палаты” [4, с. 194].

Вражає значний контраст між зображеною панською розкішшю та народними злиднями, створений протиставленням багатих палат вбогим хатинам: “Над падшими ли здесь чертогами скорбишь? / Иль гнезд тлетворныя ты роскоши не зришь? / В убогих хижинах похитя хлеб насущный, / Питала там она сластями жертвы тучны. / Вседневны пиршества, веселий хоровод / Сзывали к окнам их толпящийся народ, / В мраз холодом и голодом томимый / И с наглостью от сих позорищ прочь гонимый” [4, с. 193].

Повертаючись до історії Російської імперії, митець порушує проблему суцільної європеїзації Росії під патронатом Петра I і подальшого бездумного використання її наслідків. “Науки чужеземны”, різні заморські новинки “чуждой роскошью все царство отравили”, стали справжньою виразкою для столиці і всієї імперії. Це ще одна з причин руйнації Москви для поета-патріота.

Пафос національно-визвольної ідеї, впевненість у безмежній силі народу звучить у щасливому пророцтві Гермогена. Через образ Російського Бога в ньому яскраво простежується романтична сакралізація народного духу: “Тогда в свою чреду сей мира нарушитель, / Сей бич вселенныя, Москвы опустошитель / Покажет царствам всем, простерт у наших ног, / Сколь в гневе праведном велик Российский бог” [4, с. 196].

Твір насичений різноманітними тропами та стилістичними фігурами, створеними на основі піднесеної класицистичної естетики. Тут і яскраві епітети (гнезда тлетворныя, жертвы тучны, благоискусные пчелы, сверепый мраз, страх бледный, тощий глад), і промовисті метафори (зерно иссякло веры, зло ручьями быстрыми повсюду потекло, кровью буйного упьется русский меч), порівняння і паралелізми, риторичні запитання, анафори, звертання, окличні речення. Основна думка поеми сформульована в її останніх рядках – боротися, передусім, не із зовнішнім, а з внутрішнім ворогом народу в особі самодержавства й панської сваволі, що призводить будь-яке суспільство до саморуйнування. На думку автора, силою всенародної волі, праведних устремлінь, Божої віри, культу добра й інших не матеріальних, а духовних благ можна подолати рабство й відродити столицю, символ державності у творі (поет сприймає Москву як столицю імперії, складовою якої була й Україна. Падіння Москви було ознакою можливої поразки у війні з Наполеоном, участь у якій брали й українці).

Отже, важливі історичні події життя України та Російської імперії в художній інтерпретації В.Капніста розкриваються в новому світлі, що дає можливість глибше усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між ними. Маючи історичну цінність, поетична спадщина письменника є також художньо довершеною й оригінальною й посідає гідне місце серед українських і російських літературних творів історичної тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабкин Д. В. В. Капнист. Критико-биографический очерк / Д. Бабкин // В. В. Капнист. Собрание сочинений в двух томах. – М. – Л. : Издательство АН СССР, 1960. – Т. 1. – С. 12–60.
2. Громова Т. Н. Поэтическое творчество В. В. Капниста и его литературно-общественные позиции (1780–1820-е годы) : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01 / Татьяна Николаевна Громова; Киевский государственный педагогический институт им. А. М. Горького. – К., 1973. – 199 с.
3. Ермакова-Битнер Г. В. В. Капнист / Г. Ермакова-Битнер // В. В. Капнист. Избранные произведения. – Л. : Советский писатель, 1973. – С. 5–46.
4. Капнист В. В. Собрание сочинений в двух томах / В. В. Капнист. – М. – Л. : Издательство АН СССР, 1960. – Т. 1. – 772 с.
5. Кузьменко А. Ю. В. В. Капніст і Вітчизняна війна 1812 року / А. Ю. Кузьменко // Радянське літературознавство. – 1959. – № 1. – С. 77-83.
6. Оглоблин О. Люди старої України / О. Оглоблин. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1959. – 328 с.
7. Шевчук В. Муза роксоланська : Українська література XVI – XVIII ст. / В. Шевчук – К. : Либідь, 2005. – Кн.2 : Розвинене бароко. Пізнє бароко. – 726 с.

REFERENCES

1. Babkin, D. (1960), *V. V. Kapnist. Kritiko-biograficheskii ocherk* [V.V. Kapnist. Critical biographical sketch], V. V. Kapnist. Collected works in two volumes. – Vol. 1, Publishing house AN USSR, Moskow – Leningrad, Russia.
2. Gromova, T. N. (1973), “V.V. Kapnist’s poetical creative work and his literal and social positions (1780-1820s)”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Philological), 10.01.01, Kiev state pedagogical institute named after A. M. Gor’kij, Kyiv, Ukraine.
3. Ermakova-Bitner, G. V. (1973), *V. V. Kapnist* [V. V. Kapnist], V. V. Kapnist. Selected works, Soviet writer, Leningrad, Russia.
4. Kapnist, V. V. (1960), *Sobranie sochinenii v dvuh tomah* [Collected works in two volumes], Vol. 1, Publishing house AN USSR, Moskow – Leningrad, Russia.
5. Kuz'menko, A. U. (1959), *V. V. Kapnist i Vitchiznyana viina 1812 roku* [V. V. Kapnist and Patriotic War of 1812], *Soviet study of literature*, no.1, pp. 77-83.
6. Ogloblin, O. (1959), *Lyudi staroi Ukraini* [People of old Ukraine], Dnieper wave, Munich, Germany.
7. Scevchuk, V. (2005), *Muza roksolansk : Ukrainiska literatura XVI – XVIII st* [Roxolana’s muse: Ukrainian literature of 16th-18th cent], Lybid', Kyiv, Ukraine.